

Izvorni naučni rad

UDK 811.163.44 '28-057.875

Novica VUJOVIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

novica.vujovic@fcjk.me

STAVOVI CRNOGORSKIH STUDENATA O SADRŽAJIMA IZ NESTANDARDNIH IDIOMA

U radu se proučavaju stavovi crnogorskih studenata o dijalekatskim jezičkim oblicima u komunikaciji. Za potrebe rada sprovedeno je empirijsko istraživanje za koje je pripremljen anketni upitnik s osam pitanja. Interpretiranje rezultata ponudilo je važne pokazatelje koji determinišu stavove crnogorskih studenata o ovome problemu. Odgovori prezentuju vrijednosne sudove po kojima je za studentsku populaciju u visokom procentu značajno da se u gotovo svim vidovima komunikacije prednost daje formama iz standardnoga jezika. Utvrđeno je da najveći broj dobijenih odgovora predstavlja stavove modelovane prema tradicionalističkom pristupu jezičkoj normi, pri čemu se jezička norma idealizuje kao obrazac kulturnog prestiža. S obzirom na pokazatelje koje je ovo istraživanje identifikovalo, zaključujemo da mjera koja bi uticala na prevazilaženje ovakve situacije jesu sistemski kreirana i u širokoj saradnji institucija i nevladinih organizacija sprovedena edukacija mladih i društva u cjelini. Važan prilog otklanjanju jezičkih mitova i nenaučnih stavova u vezi s nestandardnim idiomima prepoznajemo u zakonskoj zaštiti govora crnogorskoga jezika kao nematerijalnog kulturnog dobra.

Ključne riječi: jezička norma, nestandardni idiomi, crnogorski jezik, studenti, stavovi

Uvod

Jedno od područja interesovanja u jezikoslovlju posljednjih decenija jeste odnos jezičke norme i nestandardnih oblika u javnim nastupima govornika datoga jezika. Osobito se, međutim, u savremenim studijama spomenuti odnos norma – dijalekat sve češće sagledava u kontekstu definisanja ideologije standardnoga jezika te interpretacije njezinih posljedica (Starčević, Kapović, Sarić 2019). Sumirajući rezultate takvih studija zapaža se da ovaj dio jezikoslovlja ne

može biti sveden na pojednostavljeno a nenaučno shvatanje prirode i funkcije jezika, rasprostranjeno metodom otkrivanja *pravilnog* i *nepravilnog* u jeziku govornih predstavnika. Kad se rečenome doda znatan napredak na planu identifikovanja i proučavanja, zakonske zaštite¹ i promovisanja najrazličitijih sadržaja što su nastali na nekom mikrodijalekatskom jezičkom liku kao vrijednih proizvoda nematerijalne kulture jednoga društva, argumentovano se može konstatovati da se prema dijalekatskome jezičkom sadržaju ne smijemo postavljati s negiranjem njegove relevantnosti sa stanovišta nauke o jeziku. Konceptualizacija dijalekatskih jezičkih sredstava kao upotrebno i kulturno podređenih jezičkoj normi kreirana je u stručnoj literaturi i javnim nastupima filologa i lektora u jugoslovenskoj federaciji tokom druge polovine XX vijeka. Razmjere ovoga pitanja u crnogorskome slučaju bile bi preusko shvaćene ako ga svedemo samo na preskriptivistički rez serbokroatističke/serbističke jezičke politike kreirane u Beogradu i Novome Sadu, upravo zbog toga što se u mnogom pogledu takvo djelovanje štetno odrazilo na crnogorsku prosvjetnu i kulturnu politiku u cjelini.²

U vezi s rečenim važno je podštetiti da se ni s jednoga od ovih gledišta ne dovodi u pitanje potreba postojanja jezičke norme, kao ni uloga koju standardni jezik ima u mnogim sferama funkcionisanja jedne istorijskog, kulturno i politički definisane zajednice. Obuhvati li se teorijsko i praktično proučavanje standardnoga jezika, dijalekata i žargona na nivou fenomena te na nivou njihova kompleksnog odnosa u obrazovnom procesu, može se konstatovati ovo:

¹ Važan dokumenat za međunarodno zakonodavstvo uopšte, kao i za pravilnike koji različite države usklađuju s načelima toga dokumenta jeste Konvencija UNESCO-a o zaštiti nematerijalne kulturne baštine koja je usvojena 2003. godine, a koju je Crna Gora potpisala i primjenjuje u svome zakonodavstvu („Službeni list Crne Gore“, br. 49/10, 40/11, 44/17 i 18/19).

² Nije, naime, bez značaja činjenica da je jezička politika za kulturne i obrazovne institucije i uopšte za javnu upotrebu jezika u Crnoj Gori nakon Drugog svjetskog rata kreirana s osloncem na normu srpskohrvatskoga/hrvatskosrpskoga jezika ugovorenu u Novome Sadu 1954. godine. Poznato je da su mnogi nosioci jezičke politike u jugoslovenskoj federaciji vrlo često nastupali s pozicija onih koji presuđuju ko zna jezik a ko se jezikom služi „nepravilno“. Kulturološki, u kontekstu crnogorskog jezičkog stanja, može se govoriti o štetnim posljedicama serbokroatističke jezičke politike koja je markantne opštecrnogorske jezičke karakteristike – bilo u vidu literature iza koje su stajali ondašnji autoriteti u filologiji bilo u raznim prilikama javnih nastupa – odlučno potcrtavala kao regionalizme, provincijalizme, dijalektizme. Kontinuitet takvih djelovanja kod govornika je podsticao jezičku inferiornost ili strah od govorenja pred sagovornicima iz drugih idioma ili drugih štokavskih jezika; još i više, ostavio je uočljivu posljedicu na percepciju crnogorskih građana do te mjere da će neke oblike koji se apsolutno upotrebljavaju u svim našim sredinama i bez obzira na starost govornika u javnom nastupu vrlo često prokomentarisati kao obilježje nekulture ili nepismenosti. Posmatrano s tog gledišta, dodatno je usložnjavalo situaciju i to što se crnogorske institucije nauke i kulture, poput akademije i univerziteta, uspostavljaju veoma kasno (tek 1970-ih). Kontekstualizacija ovih činjenica u duhu saznanja savremene montenegristike ponuđena je u našim radovima (Vujović 2023; 2024).

Spontano usvajajući jezičku normu nestandardnog jezičkog varijeteta, dijete počinje da ostvaruje prvu i najvažniju funkciju jezika – komunikaciju. ‘Normativnost je, dakle, upravo ono što drži jezički sistem na okupu i što od svakog idioma čini složeni mehanizam podoban za obavljanje komunikacijskih potreba ljudske zajednice koja se njime služi’ (Bugarski 1996: 162). Tako je i standardni jezik samo jedan od dijalekata na koje se svi jezici granaju i koji odražavaju regionalno i socijalno porijeklo njihovih govornika (Kristal 1996). (Popović 2020: 43)

Hipoteza od koje smo pošli zasnovana je na pretpostavci da iako su reformisani školski programi i udžbenici za crnogorski jezik za osnovnu i srednju školu tokom posljednjih petnaestak godina ipak se još uvijek od strane mladih izriču nenaučni stavovi i sudovi o jeziku i jezičkim sredstvima u javnoj i drugim sferama upotrebe.

S obzirom na rečeno, namjera ovoga rada jeste da na temelju ovakvog pilot-istraživanja opiše neke zakonitosti upotrebe dijalekatske leksike i jezičkih obrazaca iz nestandardnih idioma u svakodnevnoj komunikaciji mladih u Crnoj Gori. Konkretno smo kao ciljnu grupu odredili studente crnogorskih univerziteta i fakulteta, pa smo u ovome radu interpretirali njihove vrijednosne stavove i sudove dobijene empirijskim istraživanjem. Prikupljajući građu za ovu analizu, vodili smo računa da u punoj mjeri budu zastupljeni govorni predstavnici iz svih djelova Crne Gore.

Na temelju tako zaokruženog korpusa interpretacijom rezultata mogli smo identifikovati neke pokazatelje koji bitnije određuju stavove i vrednovanje dijalekatskih elemenata u govoru crnogorskih studenata.

Metodologija

Za realizaciju postavljenoga cilja pripremili smo anketni upitnik s osam pitanja za crnogorske studente. Veći dio sprovedenoga istraživanja kvantitativnog je tipa (pet pitanja) i zasnovan je na Likertovoj skali pri davanju odgovora. U manjem dijelu (tri pitanja) ovo istraživanje ima osobine, preciznije elemente kvalitativnog istraživanja, imajući u vidu da su ispitanici bili upitani da obrazlože određene stavove.

Metodološki postupak interpretacije činjenica i zaključivanja u dijelu kvantitativnoga istraživanja zasnovan je na statističkim podacima, dok dio anketnoga upitnika s otvorenim pitanjima donosi procjene, stavove ili konkretna iskustva ispitanika. Istraživanje smo zatemeljili na odabiru studentske populacije zbog toga što pripadaju generacijama koje su osnovnoškolske i srednjoškolske obrazovno-vaspitne cikluse realizovale po novim/reformisa-

nim programima i udžbenicima za crnogorski jezik (Vujović 2023: 3–17). Zanimali su nas njihovi inicijalni vrijednosni sudovi o jezičkoj normi i lokalnim govorima načelno te stepen njihove realizacije u konkretnim govornim situacijama. Posebno su s aspekta naše teme bitni njihovi opisi situacija, čak i kad su ti opisi vrlo kratki, jer nam, uz primjere jezičkoga griješenja koje ističu, olakšavaju razumijevanje njihovih jezičkih iskustava na temelju kojih se lakše uspostavljaju krive jezičke postavke o vrijednosti pojedinih jezičkih sredstava.

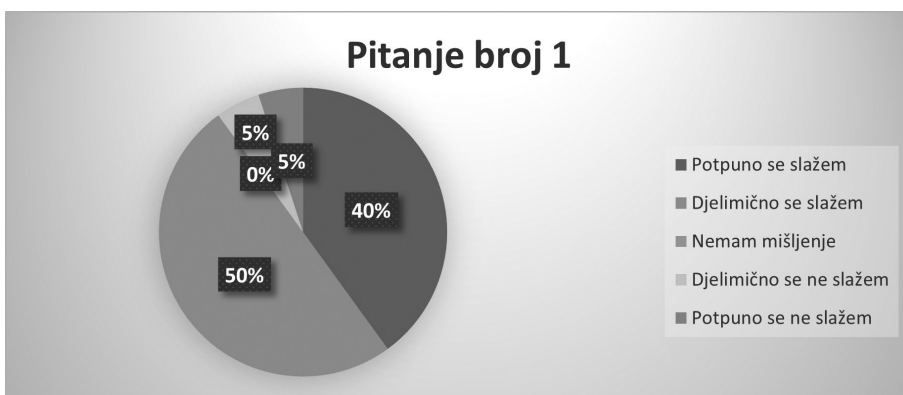
Istraživanje smo obavili s ambicijom da rezultat bude što reprezentativniji i po teritorijalnoj zastupljenosti, u čemu smo i uspjeli obuhvatajući gotovo sve crnogorske opštine. Uzorak čini 100 crnogorskih studenata i studentkinja, a oni su prema informacijama koje su dali u istraživanju odrastali u ovim gradovima: Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Cetinje, Danilovgrad, Gusinje, Herceg Novi, Kotor, Mojkovac, Nikšić, Plav, Plužine, Pljevlja, Podgorica, Rožaje, Tivat, Tuzi, Ulcinj i Žabljak.

Ispitanci studiraju na ovim fakultetima: Fakultetu za crnogorski jezik i književnost – Cetinje, Fakultetu primijenjenih nauka – psihologija Univerziteta Donja Gorica, Fakultetu primijenjenih nauka – matematika Univerziteta Donja Gorica, Fakultetu primijenjenih nauka – elektrotehnika Univerziteta Donja Gorica, Pravnome fakultetu Univerziteta Crne Gore i Studijskome programu socijalni rad i socijalna politika Fakulteta političkih nauka Univerziteta Crne Gore. Izuzev Fakulteta za crnogorski jezik i književnost koji se nalazi na Cetinju adrese ostalih fakulteta obuhvaćenih anketom su u Podgorici. Razgovore sa studentima vodili smo tokom ljetnjega semestra 2023.

Rezultati i rasprava

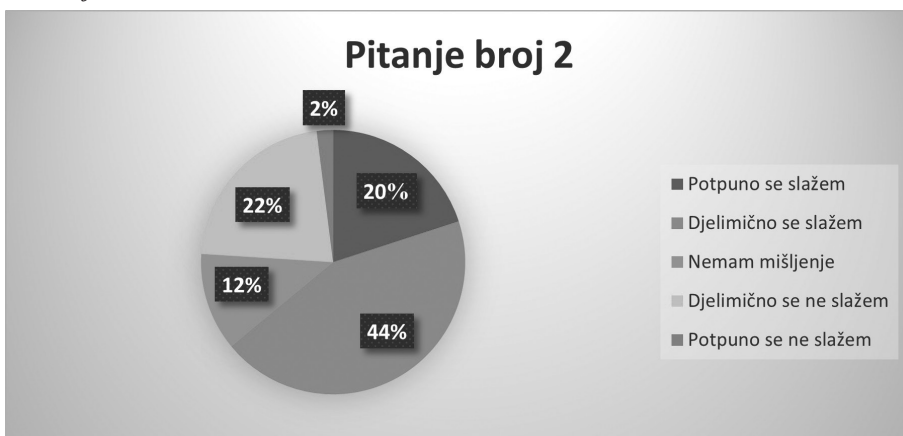
Na osnovu činjenica prikupljenih na osnovu dijela anketnoga upitnika kvantitativnoga tipa prepoznali smo pokazatelje koji determinišu stavove i razmišljanja crnogorskih studenata u vezi s problemom kojim se u ovome radu bavimo.

Na izloženi stav pod brojem 1 u anketnome upitniku, a koji se tiče ličnoga iskustva studenata i brige o pravopisnim pravilima i izboru leksike pri komuniciranju putem sms, vajber i drugih vidova komunikacije na tzv. društvenim mrežama, studenti su u priličnome procentu potvrdili saglasnost s izrečenom tvrdnjom. I to tako da je 40% od ukupno anketiranih odgovorilo *potpuno se slažem*, dok je na rečeni stav njih 50% imalo odgovor *djelimično se slažem*.

Ovakav nalaz navodi na zaključak da se u stavovima crnogorske studenstke populacije posvjedočuje velika pažnja koju posvećuju izboru jezičkih sredstava i u neformalnijim vidovima komunikacije kakve su sms, vajber itd.

Svoje načelno viđenje o komunikaciji u porodičnome ambijentu kod kuće ispitanici su u pitanju br. 2 trebali da saopšte kroz reagovanje na stav da je u takvim govornim situacijama preporučljivije koristiti standardni jezik nego neki od idioma ili dijalekata. Najviše je odgovora iz kategorije *djelimično se slažem* – 44%, dok je onih s potpunim slaganjem s rečenim stavom 20%. Tek 2% ispitanika na ovaj stav ima potpuno negativno mišljenje, a 22% ističe da se *djelimično ne slaže*.

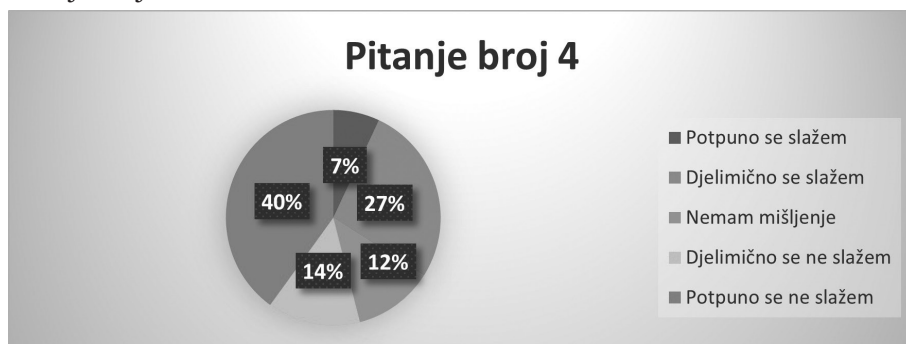
Rezultati dobijeni izjašnjavanjem povodom ovoga pitanja otkrivaju da se i u familijarnome ambijentu i razgovorima s prijateljima kod kuće u sistemu eksplicitnih studentskih stavova prednost nesumnjivo daje formama usklađenim s jezičkom normom. S druge je strane i te kako nizak procenat prihvatanja i drugih idioma i dijalekata u ovome vidu komunikacije. Budući da

smatramo da ovo ni u kome slučaju ne odražava stvarno stanje i jezičke situacije u autentičnim primjerima porodične komunikacije kod kuće, činjenicu da u svojim odgovorima veliki procenat studenata daje prednost jezičkoj normi u odnosu na druge idiome našega jezika pripisali bismo ostacima tradicionalnoga pristupa jezičkoj normi, još konkretnije idealizovanju jezičke norme kao obrasca prestiža.

Izjašnjavanje o ličnim iskustvima ispitanika u situacijama opisanim u tvrdnjama pod brojem 2 dala su procentualno rezultat gotovo identičan dobijeno kod pitanja br. 3. Dakle, od ukupnoga uzorka studenata koji su popunili anketni upitnik 22% izabralo je odgovor *potpuno se slažem* a 40% *djelimično se slažem* s ponuđenim stavom.

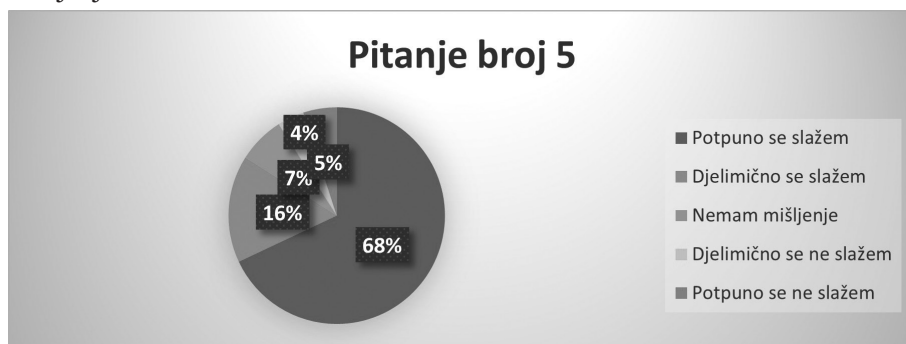

Pitanje br. 4 ispitanike je suočilo sa stavom da upotreba lokalnih govora, zavičaja tj. jezika uže sredine iz koje dolaze studenti u komunikaciji s kolegama i kolegamicama takve govorne predstavnike smatraju manje kulturnim, manje obrazovanim. Potpuno neslaganje s ovim stavom iskazalo je 40% ispitanika, 14% djelimično se ne slaže s ponuđenim stavom, dok, s druge strane, potpuno slaganje odabralo je 7% ispitanika a djelimično slaganje s ovom tvrdnjom njih 27%.

Rezultat dobijen ovim pitanjem pokazuje da se više od polovine studenata izjasnilo protiv uzimanja standardnoga jezika kao društveno nametnute mjere kulture, pismenosti i obrazovanosti.

Posljednja tvrdnja iz ovoga dijela upitnika tiče se jezika spikera i voditelja u TV i radijskim emisijama i konkretno ponuđenih primjera iz dijalekatske baze crnogorskoga jezika za koje se tvrdi da se ne mogu upotrebljavati u takvim prilikama. Prema tome stavu ispitanici su se ovako izjasnili: *potpuno se slažem* – 68%, *djelimično se slažem* – 16%, *potpuno se ne slažem* 5%, *djelimično se ne slažem* 4%, a od učesnika u istraživanju njih 7% izjasnilo se da nema mišljenje.

Pitanje br. 5 i odgovori studenata prikazani na gornjoj slici pokazuju da je dobijena izuzetno velika saglasnost za postavljeni stav u odgovorima crnogorskih studenata. Standardni jezik se, očigledno je to iz odgovora anketiranih, u čak 84% od ukupnoga uzorka smatra jedinim idiomom prihvatljivim za televizijske i radijske emisije, što implicitno upućuje na svaki vid javne komunikacije. Napravimo li komparativnu analizu rezultata iz prethodnoga pitanja i ovoga dobija se potvrda da se studentska populacija načelno izjašnjava protiv nadređenosti standardnoga jezika, možda više izrečeno kao njihov ljudski stav, ali da se u svim pojedinostima, u konkretnim situacijama, u njihovim stavovima očituje prestiž jezičke norme, što je svakako stav koji je usvojen kroz obrazovni sistem. U vezi s tim podsećamo na jedno zapažanje M. Kapovića:

Iako će svi moderni lingvisti, pa tako i standardolozi, uvijek kada se govori o standardnom jeziku, govornom jeziku i dijalektima napomenuti da standard nije nimalo vrjedniji od drugih jezičnih varijanata i da nestandardne jezične varijante nisu nešto loše, ipak iz same ideologije standardnog jezika, pa čak možda i iz same činjenice da standardni jezik postoji, proizlazi to da se standard nesvjesno ipak smatra nekako primarnom i boljom varijantom jezika. (Kapović 2010: 34)

Drugi dio anketnoga upitnika sadržao je tri tzv. otvorena pitanja s elementima kvalitativnoga istraživanja.

Na pitanje „U kojim govornim situacijama Vas sagovornici obično popravljaju, koje Vaše jezičke greške prvo uoče?“ dobijene odgovore možemo grupisati u nekoliko kategorija.

Najveći broj ispitanika naveo je da ih sagovornici popravljaju zbog gramatike, pravopisa, kao i akcenta. Kao ilustrativne, navodimo nekoliko odgovora naših informatora:

- *Kad je u pitanju množina nekih riječi. Padeži u množini.*
- *Drugarica me vazda ispravlja da nije ja i ti nego ti i ja.*
- *Uglavnom me ispravljaju kada dođe do mijesanja ijekavice i ekavice, ili nekih gramatičkih grešaka.*
- *Konkretno mi zamjeraju akcenat što je apsurdno jer je moj rodni kraj (Plužine – prim. naša) poznat po najčistijem govoru i najispravnijem akcentovanju...*
- *Najčešće je to u vezi sa padežima, po tome smo mi Podgoričani poznati.*
- *Često me majka ispravi kada pogrešno akcentujem riječi.*
- *Sa nikim – ni sa kim; za ništa – ni za šta; i slično.*

Jedan je znatan broj ispitanika istakao da dobijaju zamjerke u vezi s leksikom koju koriste. Izdvajamo ove njihove odgovore:

- *Uglavnom bi bilo zbog pogrešnog akcentovanja i izgovaranja pojedinih riječi koje sam pokupio iz svog kraja.*
- *Kada kažem neku riječ da nije sa područja Podgorice (npr. riječi iz BiH jer mi je mama iz Hercegovine).*
- *Kada kažem riječi koje se ne koriste u Podgoricu. Ja kažem kućak a oni me ispravljaju u – pas.*
- *Mnogo njih ne zna za pojedine bokeške izraze, ali me ne ispravljaju, već ih interesuje šta znače.*
- *Najčešće me ispravljaju kada govorim riječ veli umjesto kaže.*

Na pitanje u kojemu se traži da istaknu čiji govor smatraju najpravičnijim i kako bi ga opisali velika većina ispitanika izdvojila je nekog od članova porodice, kolegicu ili kolegu koji se ističe po učenju, kao i profesore. Više njih je izdvojilo članove porodice zbog toga što su završili fakultet, obično pedagoški/nastavnički:

- *Majka. Ona je učiteljica i vodi računa o jasnoći stvari koje govori.*
- *Moja baba koja je bila učiteljica – profesorka crnogorskog jezika.*
- *Vjerovatno moja majka, s obzirom da je završila jezičku školu. Bogat rječnik sa malo izraza iz svoga kraja.*

Profesori i javne ličnosti takođe su u vrhu spiska osoba čiji jezik ispitanici smatraju uzornim:

- *Akademici i profesori. Pa, prije svega, koriste potpuno crnogorski jezik, uključujući i riječ nijesam što mlađe generacije ne čine.*
- *Profesori. Lica na visokim pozicijama.*
- *Trebalo bi da to budu novinari i spikeri.*

Na formiranje stavova studenata u vezi s ovim pitanjem vidljiv je uticaj laičkih interpretacija koje se nerijetko i medijski prenose u javni prostor a prema kojima se govor određenih područja u Crnoj Gori izdaja kao jezički bolji, pravilniji ili čistiji:

- *Moje kolege i prijatelji iz Pljevalja i Nikšića. Pravilno koriste padeže i lijepo akcentuju riječi.*
- *Za Nikšićane se kaže da pričaju najpravičnije. Takav je slučaj upravo sa mojom majkom.*
- *Književni govor. Često su to Nikšićani, ili glumci.*

Samo jedan je ispitanik odgovorio *Smatram da svi donekle pravilno govorimo. Svi smo mi različiti.*

Posvjedočuje se u stavovima crnogorskih studenata visoko mišljenje o jeziku onih koji su za njih autoriteti. Praksa i istraživanja na ove teme, inače, potvrdili su postojanje ličnosti koje se posredstvom javnih nastupa, naučnog ili javno angažovanog djelovanja nametnu kao autoriteti koji kontrolišu javni diskurs ili još specifičnije – procjenjuju kavalitet jezika učesnika u komunikaciji (Starčević, Kapović, Sarić 2019: 29, 71–72). Naši ispitanici su posvjedočili da su autoriteti za njih uglavnom profesori, dok su mnogi istaknuli jezik članova porodice koji jesu ili su bili prosvjetni radnici, zatim izdvajaju televizijske spikere te uopšte javne ličnosti. Značajno je zapaziti da i kad govore o jeziku članova familije i kad govore o javnim ličnostima ističu jasnoću i pravilnu upotrebu riječi, što u njihovom registru, u stvari, podrazumijeva uklopljenost u jezičku normu. Nerijetko u stavovima studenata kvalitet jezika njihovih uzora potcrtavaju činjenicom da su napravili otklon od zavičajnoga govora, dijalekta, prije svega na planu leksike.

Posljednje se pitanje iz anketnoga upitnika tiče toga kako ispitanici opisuju osobu u čijemu registru se posvjedočuje leksika upotrijebljena u prepoznatljivo dijalekatskome liku. Velika većina ispitanika takvu osobu vidi kao govornoga predstavnika koji dolazi iz seoske sredine, kao stariju osobu ili neobrazovanu osobu. Preovlađuju, dakle, odgovori ovoga tipa:

- *Kao stariju osobu, iz seoskog naselja.*
- *Nepismena osoba, možda sa sela.*
- *Kao ne baš obrazovanu, kulturnu, urbanu.*
- *Zamišljam ili kao osobu koja nije usvojila osnovna gramatička znanja i vještine ili kao nekoga ko se uklapa u lokalni govor koji nije ispravan.*
- *Starija osoba, koja je svoj život provela u seoskom naselju i zadržala izraze iz tog perioda.*
- *Iskreno, kao osobu koja nije završila srednju školu, a u osnovnoj nije bila redovna. Mislim da na to utiče na primjer selo u kojem su odrasli, jer su odsječeni od grada i imaju svoj posebni krug i svoja pravila.*
- *Kao osobu koja nije posvetila vrijeme učenju pravilnog govora i pisanja ili je provela neko određeno vrijeme svog života sa starijim osobama.*

Smatramo da je o stavovima i razmišljanjima dobijenim u ovom dijelu upitnika važno razmišljati zbog toga što ispitanici, tj. crnogorska studentska populacija na ovim primjerima potvrđuje da odnos dijalekata, odnosno govora crnogorskoga jezika, i jezičke norme shvata prema konceptu suprotstavljenih sociokulturnih kodova ruralno – urbano. Sumirajući rezultate domaćih i inostranih istraživanja u vezi s ovom temom, bitno je kazati da stanje koje smo identifikovali i čije smo razmjere ilustrirali sprovedenim empirijskim istraživanjem zahtijeva od crnogorskih filologa i institucija koherentno pripremljen i funkcionalan program edukacije za šire društvene slojeve.

Jedan broj ispitanika na ovaj zahtjev imao je pozitivno mišljenje i podržava osobe u čijemu se registru prepoznaje dijalekatska leksika:

- *Opuštena, vedra osoba, koja ne pokušava pobjeći od svoga porijekla.*
- *Nemam ništa protiv tih izraza. U pitanju je neformalni, svakodnevni govor.*
- *Starija, živi na selu, ali ne mora da znači jer i ja nekad koristim neke ovakve riječi.*
- *Zamišljam je kao osobu koja se služi dijalektom. I koja voli jezik koji potiče iz svog kraja.*
- *Zamišljam osobu kao svaku drugu, samo što koristi vokabular na kojem je odgojen, što ga ne razlikuje puno od onih koji koriste drugi.*

Jedan ispitanik ovakav je odgovor ponudio: *Ne zamišljam i ne džadžujem!*, praveći zanimljiv spoj crnogorskoga i engleskog jezika, konkretno u tvorbenome modelu upotrebljavajući englesku osnovu i naš sufiks.

Zaključak

Podaci koje smo na korpusu iz empirijskog istraživanja prezentovali ilustruju u velikoj mjeri stavove mladih prema nestandardnim crnogorskim idiomima. Na osnovu gore izdvojenih i analiziranih stavova i sudova crnogorskih studenata o jezičkim elementima iz nestandardnih idioma u komunikaciji možemo konstatovati da je početna hipoteza potvrđena dobijenim rezultatima. Smatramo da je takva realnost posljedica širenja jezičkih mitova i neutemeljenih konstatacija da je u jeziku pravilnije i bolje ono što ima standardnojezički lik od onoga što živi u organskim (dijalekatskim) idiomima datoga jezika. Svoje stavove o ovom pitanju studenti su potkrijepili konkretnim primjerima, komunikacijskim situacijama, kao i ličnostima ili profesijama koje uzimaju za uzor gramatički i akcenatski pravilne upotrebe jezika. Takođe smatramo da bi se nastavkom istraživanja, tj. sprovođenjem šireg istraživanja u multidisciplinarnom projektu moglo s većom sigurnošću reći zbog čega neko upotrebljava jezičke obrasce određenoga idioma, zbog čega su dati jezički obrasci u jezičkopравopisnim priručnicima favorizovani kao produkt kulture i obrazovanih slojeva društva, a ovi drugi se (obično u javnom nastupu) predstavljaju kao odlika ruralnog svijeta i nekulture, te na kojim se to argumentima temelji.

Uz pojedine segmente obrade dobijenih podataka priložili smo kao primjer teorijskoga pristupa ovom problemu u recentnoj literaturi knjigu *Jeziku je svejedno*, đe autori na jednome mjestu zapažaju:

Ne proučimo li govorničke i institucionalne ideologije i racionalizacije, odnosno neznanstvene načine na kojima se tumači što je pravilno, logično, prikladno i lijepo u jeziku, zanemarujemo dio objašnjenja o jezičnom ponašanju. Proučavanje govorničkih ideologija iznimno je važno radi osvještavanja mehanizama kroz koje razmišljamo o jeziku kao fenomenu, kojim se predodžbama služimo da bismo si ga objasnili, a zatim možemo osvijestiti da li neke predodžbe i ideologije grade 'zdravorazumske' slike koje nisu utemeljene u znanstvenim, jezikoslovnim spoznajama, koje zanemaruju dio jezične i izvanjezične zbilje i koje se (pogotovo iz pozicijâ moći) mogu iskoristiti radi stigmatizacije pojedinih društvenih skupina i promoviranja nekih drugih pojedinaca i skupina. (Starčić, Kapović i Sarić 2019: 10)

Zaključci iz istraživanja što je sprovedeno u Republici Hrvatskoj daju se u nekoliko uporednih paralela spomenuti u vezi s istraživanjem koje smo mi realizovali na primjeru crnogorskih studenata: „Nitko od sugovornika u ovome istraživanju nije iskazao barem načelno negativan stav prema jezičnoj raznolikosti, a posebice prema potrebi očuvanja lokalnih govora“ (Šimić, Čubelić 2021: 241).

Tome je identična potvrda dobijena iz našeg istraživanja, pa se zapaža da crnogorski studenti kad oblikuju iskaz koji svjedoči njihov ljudski (socijalno prihvatljiv) stav prema upotrebi dijalekatske forme on ne sadrži negiranje niti nastoji načelno marginalizovati upotrebu toga idioma. Zaključujemo da najviše ispitanika konkretne komunikacijske situacije i jezička sredstva u njima upotrijebljena vrednuje pod uticajem jezičkih mitova ili tradicionalističkoga poistovjećivanja pismenosti i poznavanja maternjeg jezika isključivo sa standardnim varijetetom.³

Na kraju, smatramo da ključna mjera k prevazilaženju ovakve situacije treba da bude zakonska zaštita govora crnogorskoga jezika kao nematerijalnog kulturnog dobra, nakon čega bi uslijedio cio niz programa edukacije i promovisanja nematerijalnog kulturnog nasljeđa u zajedničkom radu filologa, zatim državnih institucija, prosvjete, privrede, lokalnih zajednica, udruženja iz nevladinog sektora itd. Dosad nijedan govor crnogorskoga jezika nije registrovan kao zaštićeno nematerijalno dobro. U sistemskom djelovanju koje predstoji značajna je kompatibilnost s tematskim, medijskim/internetskim formama i komunikacijskim alatima popularnim kod današnjih generacija srednjoškolaca i studenata, kako bi se postigla njihova bolja obaviještenost o vrijednostima dijalekata i mnogih sadržaja tradicijske kulture koji su na nekom od ovih mikrodijalekatskih tipova nastali.

Bibliografija

- Ivić, Pavle & Brborić, Branislav (2006): II. Merila jezičke pravilnosti. *Srpski jezički priručnik*, treće izdanje. Beograd: Beogradska knjiga.
- Kapović, Mate (2010): *Čiji je jezik*, prvo izdanje. Zagreb: Algoritam.
- Popović, Dušanka (2020): Jezik u obrazovnoj vertikali. *Lingua Montenegrina*, 25, str. 41–67.
- Starčević, Anđel & Kapović, Mate & Sarić, Daliborka (2019): *Jeziku je svejedno*. Zagreb: Sandorf.
- Šimić, Lucija & Ćubelić, Marija (2021): Između standardnog varijeteta i lokalnih govora: jezične prakse osnovnoškolaca u Makarskom primorju. *Filologija*, 76, str. 201–251.
- Vujović, Novica (2023): Savremeni školski programi u kontekstu tretmana dijalekatskih sadržaja. *Lingua Montenegrina*, Vol. 32 No. 2, str. 3–17.
- Vujović, Novica (2024): Zakonski osnov i filološka argumentacija u prilog zaštiti crnogorskih govora. *Jezikoslovni Zapiski*, 30(1), str. 153–168.

³ „Govor pastira u planinskim predelima danas nema mogućnost da utiče na književni jezik, a taj uticaj ne bi ni bio plodotvoran, jer se taj jezik popunjava i dograđuje prvenstveno u civilizacijskoj i intelektualnoj sferi, tamo gde mu mogu pomoći samo obrazovani ljudi“ (Ivić, Brborić 2006: 62).

Prilog

ANKETA za potrebe sociolingvističke analize

Grad u kojemu ste odrasli _____

Fakultet koji studirate _____

1. Prilikom razmjene poruka (sms, vajber i dr. načini internet komunikacije) vodim računa o pravopisu i izboru riječi.
 - Potpuno se slažem. Djelimično se slažem. Nemam mišljenje. Djelimično se ne slažem. Potpuno se ne slažem.
2. U razgovorima koji se vode s ukućanima ili prijateljima kod kuće preporučljivije je koristiti se jezikom kako su to odredili pravopis i gramatika nego služiti se nekim izrazima koje prepoznajemo kao govor mjesta u kojem živimo.
 - Potpuno se slažem. Djelimično se slažem. Nemam mišljenje. Djelimično se ne slažem. Potpuno se ne slažem.
3. Lično u takvim situacijama više upotrebljavam jezik koji je opisan u pravopisu i gramatici, a ne govor svojega kraja.
 - Potpuno se slažem. Djelimično se slažem. Nemam mišljenje. Djelimično se ne slažem. Potpuno se ne slažem.
4. Kad kolegice i kolege češće govore onako kako se govori u njihovom gradu (npr. barskim, bjelopoljskim, cetinjskim, drobnjačkim, kotorskim, pljevaljskim, rožajskim, vasojevičkim, žabljačkim, zetskim ili bilo kojim drugim govorom s prostora Crne Gore), ostatak kolega ih zbog toga smatra manje kulturnim, manje obrazovanim.
 - Potpuno se slažem. Djelimično se slažem. Nemam mišljenje. Djelimično se ne slažem. Potpuno se ne slažem.
5. Spikeri na televiziji i radiju ili gosti u njihovim emisjima ne mogu upotrebljavati riječi poput „jopet“, „nakav“, „ovija“, „onija“, „mljesec“, „burazer“, „pljat“, „mlogo“ i sl.

- Potpuno se slažem. Djelimično se slažem. Nemam mišljenje. Djelimično se ne slažem. Potpuno se ne slažem.
- 6. U kojim situacijama Vas sagovornici obično popravljaju, koje Vaše jezičke greške prvo uoče?
- 7. Ko iz Vašeg okruženja po Vašem mišljenju najpravičnije govori? Kako biste opisali njegove rečenice?
- 8. Napišite kako zamišljate osobu koja u svakodnevnoj komunikaciji koristi „jopet“, „nakav“, „ovija“, „onija“, „mljesec“, „burazer“, „pljat“, „mlogo“.

HVALA!

Novica VUJOVIĆ

MONTENEGRIN STUDENTS' VIEWS OF NON-STANDARD IDIOM CONTENT

This paper examines the attitudes of Montenegrin students toward dialectal language forms in communication. An empirical study was conducted for this purpose, using a questionnaire with eight questions. The interpretation of the results provided important insights into the factors shaping the attitudes of Montenegrin students on this issue. The responses revealed value judgments indicating that, for a high percentage of the student population, it is important to prioritize forms from the standard language in almost all types of communication. The study found that most of the responses reflect attitudes shaped by a traditionalist approach to linguistic norms, where the linguistic standard is idealized as a model of cultural prestige. Considering the findings of this research, it is concluded that a potential measure to address this situation would involve systematically designed education programs developed through broad collaboration between institutions and non-governmental organizations, targeting young people and society as a whole. An important contribution to dispelling linguistic myths and unscientific attitudes regarding non-standard dialects is seen in the legal protection of Montenegrin language varieties as intangible cultural heritage.

Keywords: *linguistic norm, non-standard dialects, Montenegrin language, students, attitudes*